

**ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО
САМОСТВЕРДЖЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

У статті порушено проблему підготовки вчителів до формування особистісного самоствердження старшокласників у контексті особистісно орієнтованого виховання.

Сучасному суспільству необхідна високоосвічена, ініціативна та активна молодь, здатна творчо реформувати наше суспільство, збільшити інтелектуальний потенціал країни, зберегти та продовжити нашу культуру, звичаї та цінності. Саме тому випускники школи повинні бути соціально захищеними, морально стійкими, соціально досвідченими, щоб протистояти всіляким спокусам; повинні вміти приймати труднощі в умовах конкурентної діяльності; бути здоровими фізично та психічно. І головне, випускники повинні бути здатними до саморозвитку, до безперервного самовдосконалення бути готовими до нових суспільних відносин. Досягнути визначених завдань неможливо в межах традиційної технології виховної роботи, що ґрунтується на зовнішній мотивації діяльності учнів, на примусі. Головними аспектами мають виступати внутрішньоособистісні фактори мотивації учнів, природні потреби саморозвитку, прагнення до самовираження, самоствердження, самовизначення та самоуправління.

Дослідження процесу особистісного самоствердження вимагає постійного аналізу, науково-творчого обґрунтування, визначення, практичного забезпечення та розробки інноваційних технологій його здійснення. Метою нашої статті є визначення ролі вчителя як особистості у процесі формування особистісного самоствердження старших школярів у позаурочній діяльності.

Особистісне зростання юнаків та дівчат у сучасних умовах ускладнюється прагматичним та егоїстичним ставленням до життя, що відокремлює людей один від одного. При зростанні освіченості спостерігається зниження рівня моральності. Найбільш визначальними причинами цього є несприятливі умови виховання в сім'ї, безвідповідальне ставлення до виховного процесу викладачів, недостатньо організована система позаурочної діяльності. Зокрема, проблема підготовки вчителів до формування різноманітних аспектів особистісного самоствердження старших школярів на сучасному етапі успішно розглядається вченими у галузі гуманітарних наук: філософії – В. Андрущенко, Є. Нікітіним, П. Саухом, Л. Сохань; психології – І. Бехом, М. Боришевським, В. Рибалком, А. Фурманом; педагогіці – І. Зязюном, М. Євтухом, Н. Ничкало, М. Левківським, В. Сафінім. Усе ж доводиться констатувати, що прямих робіт, зокрема технологій підготовки вчителів до формування особистісного самоствердження старшокласників, надто мало, що й визначило завдання нашої статті.

Загалом аналіз проблеми формування самоствердження особистості пов'язується з категоріями філософії, соціології, етики, культурології, соціальної та вікової психології, педагогіки, що свідчить про різноманітні етапи формування цього явища. Прямуючи за І. Бехом, І. Звереву, М. Левківським, під особистісним самоствердженням ми розуміємо потребу та здатність юнаків і дівчат прогнозувати, проектувати та коригувати власні фізичні й психічні сили для вирішення завдань навчальної та предметно-перетворювальної діяльності.

Для кожної особистості характерним є природне прагнення до створення позитивної Я-концепції (процеси самоствердження, самовираження, самореалізації). Найсильнішою з них є прагнення до самоствердження. Кожна вікова категорія має свої особливості, шляхи та форми самоствердження, але всі прагнуть до визнання, до позитивної оцінки навколишніх. Зазначені прагнення особистості здійснюються через діяльність, учинки, суспільна оцінка яких створює та розвиває Я-концепцію особистості.

Зокрема, В. Пилиповський визначив цілий ряд положень та пропозицій щодо можливостей сучасної школи в створенні умов успішної соціалізації зростаючого покоління: емоційно-стимулюючий характер шкільного середовища. Особливе значення при цьому має надаватись ініціативності юнаків та дівчат у пізнавальній діяльності, активності, саморегуляції та формуванню почуття відповідальності; суб'єкт-суб'єктна взаємодія у процесі позаурочної діяльності. Учитель не повинен виступати у ролі "контролера", має бути консультантом, співробітником; отримання учнями реальної можливості вибору поведінкових альтернатив, заохочення до самопізнання, самореалізації; максимальний розвиток потенціалу кожної особистості. Сутністю процесу саморозвитку має бути самопізнання, визначення потреб та нахилів, набуття знань, умінь, успішного досвіду та постійне їх удосконалення; ефективне використання інтерактивних форм взаємодії. Спільне обговорення проблем, пошук шляхів вирішення та створення умов для формування здатності юнаків та дівчат до особистісного самоствердження [1].

Процес діяльності особистості можна представити у вигляді замкнутого кола, в якому вона діє і отримує певний результат – позитивний або негативний. У першому випадку особистість відчуває почуття задоволення, радості, при цьому утворюється позитивний зв'язок із діяльністю, підвищується рівень відчуттів, усвідомлення власного успіху, спроможності, значимості – коло замикається самоствердженням. В іншому випадку задоволення не виникає, коло самоствердження залишається не замкнутим, і особистість шукає інші шляхи власної діяльності. Якщо потреба особистісного самоствердження задовольняється в навчально-пізнавальній, суспільно корисній, позаурочній діяльності, – це позитивно впливає на юнаків та дівчат (за Ю. Бабанським – "педагогічний резонанс") [2]. Але якщо процес самоствердження не відбувається в будь-якій позитивній сфері діяльності, то особистість буде шукати його в негативних учинках. Мотив багатьох учинків – бажання

самоствердитися. Коло самоствердження замикається в негативному; при повторенні дій виробляються негативні звички, риси характеру, відбувається дезадаптація особистості.

Процес удосконалення особистості, рівень її самоствердження ніколи не досягнуть абсолюту, вони безмежні, як безмежне пізнання. Особливий вплив на успішність саморозвитку здійснює сила та структура мотивації досягнення успіху. Саме тому важливим є формування у майбутніх учителів мотиву самоствердження (прагнення ствердити себе в соціумі), який пов'язаний із почуттям власної гідності, впевненості в собі; спонукає до прагнення визнання та досягнення успіху; спонукає долати значні труднощі та багато працювати задля особистісного ствердження та досягнення визначеної мети. Мотив самоствердження при цьому є достатньо діючим спонукальним фактором, який майбутні вчителі, керівники, тренери намагаються актуалізувати у своїх учнів (спортсменів та ін.), підсилюючи мотивацію до діяльності. За сприятливих умов виховання виробляється стала структура мотиваційної сфери. Формуються нові мотиви морального становлення, професійного й життєвого самовизначення. Постановка мети виражається в умінні визначати пріоритети, враховуючи самовизначення, передбачення моральних наслідків власних учинків. Зростає вміння оцінювати реалістичність і успішність виконання поставленої мети. Ці етапи характеризують високий рівень особистісного зростання як потенційний в умовах можливого досягнення. Мотиви самовиховної діяльності у майбутніх учителів пов'язані з перспективною метою на майбутню діяльність, яка має бути успішною.

Отже, прагнення до самоствердження, до підвищення власного формального та неформального статусу, до позитивної оцінки власної особистості – істотний мотиваційний фактор, який спонукає майбутніх учителів інтенсивно працювати, розвиватися, шукати шляхи формування всебічно розвиненої особистості. Вивчення та аналіз наукових джерел дозволяє визначити орієнтовану педагогічну модель особистісного самоствердження старших школярів.

Критерії	Показники
Активність пізнання	самосвідомість, критичність розуму, самостійність, наполегливість, допитливість, оригінальність та позитивність мислення, працелюбність, життєтворчість, креативність; кмітливість.
Позитивні емоції та відчуття	оптимізм, радість, емпатія, творча уява, фантазія, здатність до перетворення, самопізнання.
Система цінностей	цілеспрямованість, розуміння добра та зла, наполегливість, прагнення до досягнення мети, самостійність, самодостатність, порядність, цілеспрямованість, відповідальність, готовність до виправданого ризику, адаптованість, культура міжособистісних взаємин, усвідомлення цілей, цінностей, принципів життя, збереження та продовження традицій.
Мотиви, потреби	потреба у самовдосконаленні, мотив досягнення успіху, мотивація самоствердження.
Соціальна активність	активність, ініціативність, наявність власного "життєвого кредо", вміння поважати та цінувати свою працю і працю інших людей; розуміння свободи вибору, поведінкові альтернативи, особистісна самоповага, наполеглива праця, комунікативна компетентність.
Формування "Я-концепції"	формування стилю життєдіяльності, впевненість у собі, особистісна самоповага, позитивна самопрезентація.
Саморегуляція	рефлексія, адекватна самооцінка, найповніша реалізація себе в житті, здатність до самокорекції та саморегуляції поведінки і діяльності.
Особистісний ідеал	особистісне самоствердження, досягнення життєвого успіху.

Визначені нами критерії та показники свідчать про те, що формування особистісного самоствердження передбачає реалізацію особистісно орієнтованого підходу, за якого забезпечується розвиток інтелектуальної, емоційно-вольової, мотиваційної, моральної, сенсорно-моторної, психічної сфери особистості. Реалізація цього підходу вимагає використання нових, прогресивних концепцій, запровадження інноваційних технологій і нових науково-методичних розробок у процес позаурочної діяльності на основі гуманізації середовища, в якому перебуває учнівська молодь. Формування особистісного самоствердження у старших школярів залежить також від рівня їх соціалізації (тобто оволодіння суспільним досвідом). Адже, як образно висловився фундатор дидактики Ян Амос Коменський, посудина довго зберігатиме той запас, яким вона наповнена з першого разу.

Вважаємо, що традиційна підготовка вчителя повинна бути суттєво доповнена психолого-педагогічним аспектом. У зв'язку з цим, необхідним є спеціальне навчання вчителів, спрямоване на формування здатності організувати й проводити виховну діяльність у школі, забезпечення знаннями та практичними навичками організації, створення умов та пошук шляхів процесу формування особистісного самоствердження старшокласників (уміння вести бесіду, дискусію, здійснювати вплив, апелюючи до розуму й емоцій слухачів, враховуючи їх ціннісні орієнтації, вміння розуміти й аналізувати позиції інших, розвивати гнучкість, самостійність, критичність свого мислення, рефлексивні й організаторські здібності, діалогічність у спілкуванні та ін.), формувати вміння виявити основні напрямки формування інтегрального утворення в процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Також необхідно знайти таку діяльність, у якій яскраво й наочно виступатиме подолання труднощів з метою формування почуття успіху та власного самоствердження. Це насамперед участь у засіданнях круглих столів; в олімпіадах з педагогіки серед студентів; у волонтерській діяльності; в інтелектуальних клубах, у клубах за інтересами, в написанні наукових робіт; у різнобічній діяльності мистецько-естетичного спрямування; у психологічних тренінгах особистісного зростання; у "школі впевненості в собі", в розв'язанні життєвих ситуацій, знайомство з психологією особистості старшокласника для зміцнення когнітивної сфери, яка забезпечує здатність до рефлексії та саморефлексії, складання особистих проєктів професійного самовизначення, оволодіння вміннями аналізу життєвих ситуацій;

Успішним початком процесу формування особистісного самоствердження може бути правило для вчителя: не робити за дітей те, що вони здатні зробити самі. Також слід навчити планувати, організовувати й аналізувати будь-яку справу, виступати від імені колективу, формувати здатність відверто говорити про власні бажання та вимоги, здатність коректно відмовляти у проханні, здатність встановлювати контакти, починати та продовжувати розмову, виконувати різноманітні доручення. Забезпечення можливості діяти самостійно або створення ситуацій вибору сприятимуть формуванню здатності до особистісного самоствердження. Загалом у результаті розширення когнітивної сфери та включення майбутніх учителів до навчально-пізнавальної діяльності, тобто сформованості достатніх знань та умінь, через механізм рефлексії спричинюється до оптимізації готовності майбутніх учителів до реалізації подальшої суб'єкт-суб'єктної взаємодії в реальній практичній діяльності.

Щоб робота у цьому напрямку була успішною, вчитель-вихователь має бути добре ознайомленим з функціонуванням соціально-психологічних механізмів особистісного самоствердження, з "технологіями" індивідуального підходу, паралельної дії, дидактичних впливів, застосовуваними при формуванні старших школярів. Наші подальші дослідження будуть спрямовані на розробку методичних рекомендацій учителю з проблеми формування особистісного самоствердження старших школярів у позаурочній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Пилипівський В.Я. Неогуманистические идеи в Западной педагогике // Педагогіка. – 1993 – № 6. – С.24-26.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К.; ІЗМН, 1998. – 204 с.

Матеріал надійшов до редакції 24.11.2005 р.

Шевчук І.Н. Подготовка учителя к формированию личностного самоутверждения старшеклассников.

В статье рассматривается проблема подготовки учителей к формированию личностного самоутверждения старшеклассников в контексте личностно ориентированного воспитания.

Shevchuk I.N. Training Teachers to Formulate Senior Pupils' Personality Self-Assertion.

The article addresses the problem of training teacher to formulate senior pupils' personality self-assertion in the context of personality oriented upbringing.